

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ГІГІЄНИ ПРАЦІ І МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Розглянуто світовий досвід у мінімізації показників виробничого травматизму та професійних захворювань. Зазначено про перспективи впровадження принципів ризик-орієнтованого підходу в національне законодавство про охорону праці. Визначено, що система управління охороною праці та ризиками, яка впроваджена в лісовій галузі в кінці 2015 року, стала поштовхом до нових підходів щодо перебудови системи управління охороною праці на лісгосподарських підприємствах. Запропоновано низку заходів, що сприятимуть проходженню сертифікації систем управління гігієною і безпекою праці на відповідність новому стандарту ISO 45001.

Ключові слова: управління ризиками, гігієна і безпека праці, лісове господарство.

Вступ. Безпека та гігієна праці – це пріоритетні питання для керівництва підприємств будь-якої форми власності. Оскільки лише за високого рівня охорони праці можна забезпечити ефективне виконання завдань, що постають перед підприємством, і досягти найкращих економічних результатів.

Будь-яка людська діяльність завжди становить собою певні ризики. Не є винятком і діяльність, пов'язана з веденням лісового господарства. Сьогодні неможливо успішно вирішувати питання розвитку будь-якого підприємства без безпечних методів організації праці та усвідомлення нерозривності технології і безпеки праці [1-3]. Незадовільний стан охорони праці негативно впливає на економічний стан підприємства. Питання створення безпечних умов праці, профілактики виробничого травматизму важливі та актуальні для будь-якого підприємства. Гострота їх обумовлюється досить складною економічною ситуацією в державі, експлуатацією вкрай застарілих та зношених основних фондів, байдужим відношенням деяких керівників до організації безпечного виконання робіт.

Актуальність досліджень. Законодавство України про охорону праці встановлює єдині вимоги до роботодавця щодо створення безпечних умов праці. Однак, як показує досвід, на практиці ці вимоги в більшості випадків не виконуються. Особливо це стосується підприємств малого та середнього бізнесу. Конкурентний тиск змушує багатьох роботодавців заощаджувати на охороні праці й розглядати профілактику травматизму та охорону здоров'я працівників як додатковий бар'єр на шляху до зниження собівартості продукції і збільшення прибутку, але це далеко не так. Набагато дешевше й простіше попередити аварійні ситуації, аніж потім їх ліквідувати. Мінімізація ризиків виникнення аварій та нещасних випадків під час виробничого процесу, тобто виробничих ризиків – прямий шлях до значного підвищення продуктивності праці та рентабельності підприємства. Уміння управляти цими ризиками не лише надає дієву допомогу в налагодженні безпечного процесу виробництва, а й є життєвою необхідністю, особливо для технологічно навантажених підприємств. Адже кожна аварія, кожна трагедія – це не лише прямі збитки для власника, а й додатковий соціальний тягар, людське горе

[4]. Відповідно це і визначає актуальність активізації процесу впровадження управління ризиками в безпеці та гігієні праці на підприємствах України.

Постановка задачі. Підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає визначення чіткого курсу на побудову європейських підходів у всіх сферах діяльності, у тому числі й у відношенні до безпеки праці та здоров'я людини. Створення цілком безпечних та здорових умов праці є одним з найважливіших завдань, що стоять перед державою. На сьогодні в більшості країн визначено, що управління системою охорони праці, побудованої на основі оцінки ризиків для життя і здоров'я працівників, є головним механізмом вирішення проблем забезпечення професійної та промислової безпеки. Тому надзвичайно важливим для досягнення оптимальних результатів у питанні реформування системи безпеки та гігієни праці є вивчення, поширення та впровадження найкращого міжнародного досвіду з оцінки та управління виробничими ризиками.

Результати досліджень. Сучасні принципи управління охороною праці дають змогу ідентифікувати виробничі небезпеки й оцінити спричинені ними ризики. Так званий ризик-орієнтований підхід передбачено міжнародними документами з охорони праці (зокрема, стандартами серії OHSAS 18000, настановчим документом Міжнародної організації праці (МОП) про систему управління охороною праці (ILO OSH-2001), Директивами Євросоюзу, національними стандартами системи безпеки праці (ССБП) [5-7]. Внесені зміни до Закону України “Про охорону праці” в 2002 році стали першими кроками адаптації законодавства України до законодавства Євросоюзу у сфері охорони праці. На підставі цих змін були висунуті більш жорсткі вимоги до всіх роботодавців щодо створення безпечних та здорових умов праці. Право на охорону праці належить до невід'ємних прав людини, записаних у фундаментальних міжнародних документах, таких, як Загальна декларація прав людини ООН (1948 р.) та Міжнародний пакт ООН про економічні, соціальні та культурні права 1976 р.

Принципи охорони праці також відображені в законодавстві Євросоюзу, про охорону праці, зокрема в Рамковій директиві 89/391/ЄЕС від 12.06.1989 р. “Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи” (далі – Директива № 89/391/ЄЕС).

Метою політики охорони праці є зведення до мінімуму показників виробничого травматизму та професійних захворювань. Ця мета набула нових форм у ЄС протягом останніх років і поширилася сьогодні до пропаганди “добробуту на роботі”, що означає моральний, фізичний та соціальний добробут, а не лише відсутність нещасних випадків та професійних захворювань [8].

Спроби оцінення та управління ризиками (*Loss Control Management*) розпочалися у США з 1978 р. Вони охоплюють економічні, фінансові, страхові та інші ризики. У Європейському Союзі оцінення ризику передбачено директивою 1989 року 89/391/ЄЕС. У стандарті OHSAS 18001 термін “безпека” визначено як відсутність неприйняттого ризику. Це означає, що працівник повинен знати, які заходи безпеки потрібно застосовувати, щоб не перевищувати рівень прийняттого ризику. Керівники робіт повинні вміти ідентифікувати й оцінювати ризик. Згідно з ILO-OSH МОП від 2001 року “Керівництво по системах управління охороною праці” ризик – це поєднання вірогідності виникнення небезпечної події і важкості травми або шкоди для людського здоров'я, спричинених цією подією [6].

Політика охорони праці Європейського співтовариства засновується на превентивних підходах, які передбачають залучення всіх учасників, у тому числі працівників, з метою розвитку культури попередження ризиків: освіта, обізнаність та профілактика. Право кожного працівника на умови праці, котрі не шкодять його здоров'ю, гарантують безпеку та честь, визнано невід'ємним правом кожного громадянина, як записано в Хартії Євросоюзу про основні права людини 2000 р. [8]. У Європейському Союзі ризик-орієнтований підхід закріплено ст. 2, 3 Європейської соціальної хартії (переглянутої), а також так званою «рамковою Директивою № 89/391/ЄЕС. Метою цієї директиви є впровадження заходів, що сприяють поліпшенню у сфері безпеки та гігієни праці, тобто заходів превентивного характеру. Для цього вона містить загальні принципи, що стосуються запобігання професійним ризикам (на мові оригіналу – *occupational risk*), охорони безпеки та здоров'я, виключення факторів ризику та нещасних випадків, інформування, консультування та пропорційної участі відповідно до національних законів та / або практики, навчання працівників та їх представників, а також вказівки з імплементації цих принципів [9]. Незважаючи на відсутність у Директиві № 89/391/ЄЕС визначень правових дефініцій “ризик” та “професійний ризик”, вона постійно ними оперує та визначає основні положення інших 19 окремих директив, що стосуються вимог охорони праці для робочого місця, під час використання устаткування, роботи з хімічними, фізичними та біологічними речовинами, а також захисту на робочому місці певних груп працівників.

Національним законодавством країн-членів ЄС положення Директиви № 89/391/ЄЕС врегульовано на рівні трудових кодексів (у частині забезпечення безпеки та гігієни праці) та/або спеціальних законів. При цьому переважно використовується правова дефініція “професійний ризик”, що пояснюється, насамперед, самою структурою цих законодавств. Справа в тому, що сфера звичної нам охорони праці в Євросоюзі, як правило, регулюється двома нормативно-правовими актами: перший стосується безпеки саме працівника під час роботи, другий – безпечної експлуатації робочого устаткування. Звідси й дефініція, зорієнтована саме на працівника, тобто на його безпеку під час виконання професійних обов'язків. Привели своє законодавство у відповідність до зазначених директив і країни-кандидати на вступ до Євросоюзу (Ісландія, Македонія, Сербія, Чорногорія). Швейцарія та Норвегія, які не планують свого членства в ЄС, проте тісно з ним інтегровані, успішно використовують ризик-орієнтований підхід у всіх сферах державного управління. Інші країни світу також визнають ефективність систем управління охороною праці з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Зокрема, Японія та Канада врахували питання оцінювання та управління ризиками для життя та здоров'я працівників під час трудових відносин у своїх спеціальних законах, зважаючи на національні особливості здійснення господарської діяльності [9]. Задля визначення шляхів імплементації Директиви № 89/391/ЄЕС у національне законодавство про охорону праці розглядалися конкретні приклади запровадження ризик-орієнтованого підходу в країнах-членах ЄС. Загалом із 28 країн-членів ЄС акцент зроблено на такі: Республіка Польща, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Болгарія, Румунія. Основними критеріями відбору саме цих країн стали: правова система (сім'я), економіка, рік вступу до ЄС, радянське минуле (приналежність до “соціалістичного табору”). Хоча в усіх

цих країн є риси, що їх об'єднують, вони обрали різні шляхи та способи імплементації Директиви № 89/391/ЄЕС у національне законодавство. Наприклад, у Польщі зміни було внесено до Трудового кодексу, прийнятого ще 26 червня 1974 року (до речі, нова редакція Кодексу в Польщі не приймалась, і на сьогодні до нього внесено численні поправки), адже в цій країні відсутній спеціальний закон. Латвія, Литва та Болгарія пішли іншим шляхом і внесли положення Директиви № 89/391/ЄЕС до спеціальних законів, проте доопрацювали їх з урахуванням національних особливостей. У Литві, наприклад, це виправдано тим, що внесення змін до Трудового кодексу є досить складною процедурою, а розділ щодо охорони праці в ньому взагалі відсутній, адже є спеціальний закон. У Румунії положення Директиви № 89/391/ЄЕС також імplementовано в спеціальний закон.

Утім, його положення повністю дублюють положення директиви без будь-яких змін чи доповнень [9]. Важливим кроком в сфері безпеки та гігієни праці стало ухвалення в ході однієї з найбільших конференцій з охорони праці, організованої Європейською комісією в Брюсселі 28 квітня 2014 року. 6 червня 2014 року учасники конференції ухвалили Стратегічну рамкову програму Євросоюзу з безпеки й гігієни праці на робочому місці на 2014–2020 рр. Попередня програма була чинною з 2007-го по 2012 р. Упровадження ризик-орієнтованого підходу шляхом імплементації положень Директиви № 89/391/ЄЕС у національне законодавство про охорону праці можливе кількома шляхами:

1. Внесення змін до глави XI “Охорона праці” Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) України. Ураховуючи, що КЗпП України за юридичною силою вищий за Закон України “Про охорону праці”, внесення змін до КЗпП автоматично потягне за собою доопрацювання спеціального закону та, звісно, всіх підзаконних актів, яких стосуватимуться ці зміни.

2. Опрацювання глави 10 “Охорона праці” книги III “Умови праці” Трудового кодексу України. На сьогодні проект Трудового кодексу України (далі – ТКУ) прийнято Верховною Радою за основу. Глава “Охорона праці” проекту ТКУ порівняно з відповідною главою у КЗпП України не зазнала істотних змін. Суттєве доопрацювання глави “Охорона праці” ТКУ дасть змогу або взагалі включити всі положення, що стосуються питань охорони праці, та скасувати спеціальний закон, або включити рамкові поняття ризик-орієнтованого підходу й після прийняття ТКУ вносити зміни до Закону України “Про охорону праці”.

3. Внесення змін до Закону України “Про охорону праці”. Така альтернатива, з одного боку, здається простішою, аніж попередні, втім, у нас неможливе подвійне регулювання. Внесення змін до спеціального закону потребуватиме внесення змін і до ТКУ.

4. Залишення ситуації без змін. Це, мабуть, найпростіший варіант, який задовольнив би багатьох, утім, зобов'язання, які взяла на себе Україна, підписавши Угоду про асоціацію, потребують докорінних змін у системі управління охороною праці, інакше шлях до повноправного членства України в Євросоюзі буде назавжди закритим [9].

Висновки. Система управління охороною праці та ризиками (далі – СУ-ОПР) впроваджена в лісовій галузі в кінці 2015 року. Початком цього слугувало розроблення Українським центром підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів лісового господарства Методичних рекомендацій щодо впро-

вадження системи управління охороною праці та ризиками на підприємствах, які перебувають у сфері управління Державного агентства лісових ресурсів України (далі – Рекомендації), які затверджено та надано чинності Наказом Держлісагентства України від 07.12.2015 року №260.

Рекомендації визначають порядок побудови, впровадження і функціонування СУОПР на основі вимог ДСТУ OHSAS 18001:2010.

СУОПР стала поштовхом в нових підходах щодо перебудови системи управління охороною праці на підприємствах лісової галузі. На сьогодні більшість лісогосподарських підприємств переглянули і перебудували систему, почали ідентифікувати ризики. Багатьом потенційним інцидентам можна запобігти за допомогою впровадження систем управління охороною здоров'я і безпекою праці (далі – ОЗіБП) на основі управління ризиками.

Європейська Директива спрямувала на розробку проекту Концепції. Проект Концепції реформування системи управління охороною праці в Україні. Реалізація Концепції забезпечить імплементацію в національне законодавство норм Директиви Ради № 89/391/ЄЕС в про впровадження заходів для заохочення вдосконалень у сфері безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи.

Міжнародний стандарт ISO 45001:2018 “Системи управління охороною здоров'я і безпекою праці. Вимоги та рекомендації щодо застосування” приходить на зміну британському стандарту BS OHSAS 18001:2007 і стає першим в історії стандартизації визнаним на міжнародному рівні стандартом для систем управління ОЗіБП. Новий стандарт ISO 45001 подібний до BS OHSAS 18001, проте в ньому застосована структура високого рівня Додатка SL аналогічно до інших нових або переглянутих останнім часом стандартів ISO на системи управління.

Новий міжнародний стандарт ISO 45001:2018, опублікований 12 березня 2018 року, слугуватиме важливим інструментом реалізації Концепції на основі ризик-орієнтовного підходу. Підприємства, які вже сертифіковані за BS OHSAS 18001:2007, можуть протягом трьох років адаптуватись до вимог стандарту ISO 45001:2018, хоча забезпечення відповідності ISO 45001:2018 не обов'язкова вимога, але так само BS OHSAS 18001:2007 не був обов'язковий.

Для підприємств лісового господарства, які не сертифіковані згідно стандарту BS OHSAS 18001:2007, але із запровадженням Рекомендацій вже з кінця 2015 року перебудували свою систему управління охороною праці, врахувавши даний стандарт, перехід повинен пройти без труднощів протягом трьох років, а можливо і швидше, так як на більшості підприємствах галузі навчилися ідентифікувати ризики. Залишилось навчитись цими ризиками управляти, що може до 30% знизити на підприємствах лісової галузі втрати здоров'я і життя працівників на робочих місцях, опрацювавши даний стандарт і переконавшись, що вимоги, які висувують до документованої інформації, правильно розуміють – пройти сертифікацію систем управління гігієною і безпекою праці на відповідність новому стандарту ISO 45001. Для забезпечення цього передбачається низка заходів:

1. Розроблення типової програми навчання із впровадження системи управління ОЗіБП на підприємствах лісового господарства з врахуванням найкращих світових практик і стандарту ISO 45001:2018.

2. Проведення навчання за напрямом управління ОЗіБП відповідно до вимог стандарту ISO 45001:2018.

3. Розроблення типової методики управління ризиками в системах управління ОЗіБП на підприємствах лісового господарства України на основі досвіду вітчизняних і зарубіжних підприємств, експертів та спеціалістів з управління ризиками.

Література

1. Adamovsky M.G. Bakay B.Ya. (2004): *Analiz i perspektyva vykorystannya trelyuvalnykh traktoriv u lisovomu kompleksi Ukrainy* [Analysis and prospect of using skidding tractors in the forest complex of Ukraine]. *Scientific Bulletin of UNFU* 14(3): 175-182, (in Ukrainian).
2. Bakay B.Ya. (2003): *Obgruntuvannya tekhnolohichnykh vymoh do sortuval'no-shtabelyuvalnogo mekhanizmu na bazi manipulyatora, obladnanoho hreyfernym zakhoplyuvachem* [Justification of technological requirements for sorting and stacking mechanism on the basis of a manipulator equipped with a gripper gripper]. *Scientific Bulletin of UNFU* 13(2): 90-93.
3. Karatnik I.R., Bakay B.Ya., Kyy V.V. (2017): *Obosnovanye peremeshcheny manipulyatora na obsluzhyvanny uchastka lesopromyshlennoho sklada* [Rationale of the manipulator's movements on the maintenance of the site of the timber warehouse]. *Logging production: problems and solutions: materials of the international scientific and technical conference, Minsk, April 26-28, 2017.* – Minsk: BSU. – P. 104-107.
4. Dunas S. (2014): *Otsinku ryzykiv – u praktyku* [Risk assessment – in practice]. – Labor protection 1: 8-9.
5. Konventsyy o bezopasnosti y hyhyene truda y proyzvodstvennoy sredy [Convention on Safety and Health at Work and Industrial Environment] (1997) : International Labor Protection Law. – K.: Basis. – Vol. 1: 376-382.
6. *Rukovodstvo po systemam upravlenyya okhranoy truda* [Manual on Occupational Safety and Health Management Systems] (2003) :: ILO – SWOT 2001 // ILO – OSH 2001. – Geneva: ILO, 2003. – 28 p.
7. *Systema upravlinnya bezpekoyu ta hihiyenoyu pratsi. Vymohy* [Occupational Health and Safety Management System. Requirements] (2007): DSTU-P OHSAS 18001// Occupational Health. Library of labor protection specialist 10: 2-14.
8. Gogitashvili G.G., Karchevski E.T., Lapin V.M. (2007): *Upravlinnya okhoronoyu pratsi ta ryzykom za mizhnarodnyimi standartamy* [Managing Occupational Safety and Risk by International Standards]. – Textbook. – K.: Knowledge. – 367 p.
9. Chumakova N. (2016): *Ryzhyk-oriyentovanny pidkhid v Ukraini* [The risk-oriented approach in Ukraine]. – Labor protection 1: 8-11.

UDC 331.456:630.90

*Head of Laboratory for Labor Protection V.V. Gilpert
– Ukrtsentrkadrylis*

Experience of risk management implementation in hygiene and labour safety and possibility of its implementation at forestry units in Ukraine

The world experience of level minimization for workplace injuries and professional diseases is considered. The prospective of risk-oriented approach principles implementation into the national legislation in the field of labour safety are pointed out. It is highlighted that the system of labour safety and risk management implemented in 2015 in forestry has become a new turn to the modern approaches to transform the system of labour safety management at forestry units. The range of measures is proposed to support the certification of systems of hygiene and labour safety management in accordance with the new standard ISO 45001.

Key words: risk management, hygiene and labour safety, forestry